INTERNATIONAL JOURNAL OF INDIAN LANGUAGE RESEARCH STUDIES (IJILRS)
(Open Access, Double-Blind Peer Reviewed Journal)
ISSN Online: ISSN Print:

ಕನ್ನಡ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ

Shivaraj G

Research Scholar, Srinivas University, Mangaluru, India.

Article information
Received: 6th June 2025
Received in revised form: 9th July 2025
Accepted: 14th August 2025
Available online: 25th September 2025

Volume:1
Issue:1
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17205021

Abstract
Kannada folk theatre represents a vibrant and diverse tradition that reflects the cultural, social, and religious ethos of Karnataka. Rooted in oral traditions, these performances combine storytelling, music, dance, and drama to convey moral, historical, and mythological themes to rural audiences. Forms such as Yakshagana, Bayalata, Sannata, Dollu Kunitha, Togalu Gombeyaata (puppet theatre), and Harikathe embody the region's folk consciousness and serve as both entertainment and education.Unlike classical theatre, Kannada folk theatre is often performed in open spaces, village squares, or temple premises, making it accessible to all strata of society. Performers use vibrant costumes, exaggerated gestures, rhythmic dialogue delivery, and live music to engage audiences. The themes often reflect a synthesis of local beliefs and pan-Indian epics, including stories from the Ramayana, Mahabharata, and Puranas, while also addressing contemporary issues like justice, morality, and social harmony.More than just an artistic expression, Kannada folk theatre is a living cultural archive, preserving language, dialects, customs, and oral history. It plays a significant role in fostering community identity and continuity of tradition. However, modernization and the decline of rural patronage pose challenges to its survival, calling for renewed interest, documentation, and preservation efforts.

ಂಛಿಣಡಿಚಿಛಿಣ

[illegible]

ಮುಖ್ಯಪದಗಳು: - ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ , ಭಂಡ್ ಪಥೇರ್ , ಸಾಂಗ್ ಅಥವಾ ಸ್ವಾಂಗ್ , ನೌಟಂಕಿ , ಭಾವೈ , ಕೃಷ್ಣಾಟ್ಟಮ್

1. ಪೀಠಿಕೆ:

ಕನ್ನಡ ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಪೂರಕವಾಗಿ ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ನಾಟ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು 'ನಟ್' ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆದದ್ದು, 'ನಟ್' ಎಂದರೆ 'ಕುಣಿ' ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ಧರಿಂದ 'ನೃತ್ಯ', 'ನೃತ್ಯ ನಾಟಕ' ಎಂಬ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಮೂಲತಃ ಕುಣಿತ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕುಣಿತ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದ ನಾಟ್ಯ ಅಥವಾ ನಾಟಕವು ಕ್ರಮೇಣ ಸಂಭಾಷಣೆ ಹಾಗೂ ಸಂಗೀತ ಪರಿಕರಗಳೊಂದಿಗೆ ನಾಟಕವೆನಿಸಿತು.

ನಾಟಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದ್ದು ರಂಗಭೂಮಿ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಹಲವಾರು ದಾಖಲೆಗಳು ಆಧಾರವನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಆಧಾರಗಳೂ ಅನೇಕ ಇವೆ.

ಯಾವುದೇ ದೇಶದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಹೊರಟಾಗ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲ ಆಕಾರವಾಗಿ 'ಜಾನಪದ'ವೇ ಕಣ್ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಭಾಷೆ, ಬರವಣಿಗೆ ಏನೇನೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾಲದಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಆಯಾ ದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಜಾನಪದವೇ. ಅದು ಕಲೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು ಅಥವಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದು, ಇಲ್ಲವೇ ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇರಬಹುದು. ನಾಟಕ, ರಂಗಭೂಮಿ ಇವು ಸಂಕೀರ್ಣ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅಂದಿನ ಜನರ ಜೀವನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಗೆ ಉಜ್ವಲ ಪರಂಪರೆಯಿದ್ದು ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಉದ್ದಲಕ್ಕೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಕರಾವಳಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ, ಪಡುವಲಪಾಯವೆಂದೂ ಕರೆಸಿಕೊಂಡರೆ, ಹಳೆ ಮೈಸೂರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಾಟ, ಬಯಲಾಟಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಯಾರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅದರ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶ ದೇವರುಗಳ ಆರಾಧನೆಯಾಗಿದೆ. ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ ಇಡಿಯಾಗಿ ಸಾಮನ್ಯರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಸಾಮನ್ಯರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕಿನ ಜೀವಂತ ಸೃಷ್ಠಿಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದು, ದೇವರನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ, ಜೀವನವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕತೆಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತಿಸುವುದು ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ ಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಮರಂಜೆಗಾಗಿ ಹ ಹರಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವ ಹೀಗೆ ದೇವರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವ ಕುಣಿತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಮುಲ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಕುಣಿತವೇ ನಾಟಕವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ನಾಟಕದ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಗಳು, ಆಚರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಕುಣಿತಗಳು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಮ್ಮ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಬಯಲಾಟಗಳ ಪೂರ್ವ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ದೇವತಾಸ್ತುತಿ, ಪೂಜಾ ವಿಧಿಗಳು, ಕುಣಿತಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಆರಾಧನೆಯ ಅಂಗವಾಗಿಯೇ ನಾಟಕ ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳು ಎಂಬುದು ಸರ್ವವಿದಿತವಾಗಿದೆ.

2. ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹುಟ್ಟು:

ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, 15–16 ನೇ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿತು. ಅದು ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಹೊರ ಹೊಮಮ್ಮಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿತು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇವು ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧರ್ಮ, ಸ್ಥಳೀಯ ದಂತ ಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳ ಸುತ್ತ ಸುತ್ತುತ್ತವೆ. ನಂತರ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದೊಂದಿಗೆ ಇದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಾತ್ಯಾತೀತವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಪ್ರಣಯ ಮತ್ತು ಶೌರ್ಯದ ಜಾನಪದ ಕಥೆಗಳು ನತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ವೀರರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯ ಖಾತೆಯ ಮೇಲೆ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು.

2.1 ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ:

ಕನ್ನಡ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುವಾಗ ಹಲವಾರು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಿನ್ನತೆಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಯಕ್ಷಗಾನ, ದೊಡ್ಡಾಟ, ಬಯಲಾಟ, ಸಣ್ಣಾಟ, ತೊದಲು ಗೊಂಬೆಯಾಟ, ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಪದ ರಂಗ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಕುಣಿತಗಳಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಯಲ್ಲವ್ವನ ಭಕ್ತರು ಅವಳ ಕಥೆನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಹಾಡುತ್ತಾ, ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಆರಾಧಿಸಿದರೆ ಶಿವನ ಭಕ್ತರು 'ಪುರುವಂತಿಕೆ' ಕುಣಿತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಕುಣಿತದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಾಳ, ಸಂಭಾಳ, ತುಂತುಣಿ, ಚೌಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ನೃತ್ಯ, ಗೀತೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉತ್ತರದ ಜನಪದ ಆಚರಣೆಯಾದರೆ, ಇನ್ನುಳಿದ ದಕ್ಷಿಣ ಕರಾವಳಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಭೂತರಾಧನೆ' 'ಕೋಲಾ' ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಗಪೂಜೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. 'ನಾಗಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ 'ಪಾತ್ರ' ನಗಾನ ನೃತ್ಯರಾಧಕ, ನಾಗಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯದ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಈತ ಸರ್ಪವನ್ನು ಕೇಳಿಸುವುದು, ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸುವುದು ನಾಗತಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಸುಂದರ ಅನುಕರಣೆಗಳನ್ನು ತನ್ಮಯವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳೂ ಉಂಟು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆರಾಧನಾ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ಧರಿಂದ ಹಲವಾರು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಜನಪದ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವಗಳ ನಿಮಿತ್ತ ಈ ಕಲಾಮೇಳಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ. ಇವುಗಳ ಜನ ಮನವನ್ನು ರಂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಮನೋರಂಜನೆ ಈ ಎರಡೂ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಆಡುವವರಾಗಲಿ, ಆಡಿಸುವವರಾಗಲಿ, ಅದೊಂದು ವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದೊಂದಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಷಯಗಳು ಕೂಡಾ ಜನಪದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಇದರ ಪ್ರದರ್ಶನ ವೈವಸ್ಥೆಯು ಶಿಷ್ಟರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದುದ್ದರಿಂದ, ಅಂದಿನಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕವಿಯು 'ನಾಡಾಡಿಗಳು', 'ನಾಟಕ'ವೆಂದೂ ಈ ಜನಸಾಮನ್ಯರ ನಾಟಕವನ್ನು ಕರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರಕಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಹರಡಿರುವ ಜನಪದ ನಾಟಕಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಿನ್ನತೆಗೊಳಿಗೊಂದು ಎಷ್ಟೇ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಅಂತರಂಗದ ಸೂತ್ರ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಐಕ್ಯ ಅದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಕಥಾ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪುರಾಣ ಪುರುಷ ಮಹಾ ಮಹಿಮರ ಚರಿತ್ರೆಗಳ ಆಯ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸದಾ ಜಾಗೃತವಾಗಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇವೆರಡೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ 'ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರಿಜಾತ' ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ನಿದರ್ಶನವಾದರೆ, 'ಸಂಗ್ಯಾಬಾಳ್ಯ' ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ನಿದರ್ಶನಗಳೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಎನ್ಕೆಯವರು ಜಾನಪದವೇ ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ 'ಜೀವನಾಡಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಣೆಗೊಂಡು ಬೆಳೆದ ಮರಾಠಿ ರಂಗಭೂಮಿಯು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ನವೀನ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನದೇ ಆದ ಮಂಡಳಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಈ ಮರಾಠಿ ನಾಟಕ ಮಂಡಳಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಮುಂಬೈ ಪಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡವು. ತಮ್ಮ ಝುಗಮಗಿಸುವ ವೇಷಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗವನ್ನು ತಮ್ಮೆಡೆಗೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡವು. ಬಯಲಾಟ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು ನೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಜನರು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಅತಿ ಬೇಗ ಮಾರು ಹೋದರು. ಭಾಷೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಆ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ನೋಡುವಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯಲಿಲ್ಲ, ಕಾರಣ: ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುವಂಥಹ ನಾಟಕಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಕನ್ನಡವನ್ನು ಆಲಕ್ಷಿಸಿ ಇತರೆ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಮರುಳಾದ ಜನರನ್ನು ಮತ್ತು ಮರಾಠಿಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಮರುಗಿದ ಶಾಂತಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪಾರ್ಸಿ ಮರಾಠಿಯವರ ಹೊಸ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕನ್ನಡ ವೃತ್ತಿ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿದರು.

ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಫ್ಯಾಂಟೋ ಮೈಮ್ ವರ್ಷಿಫಿಕೇಷನ್, ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲ್ಲಾಡ್ ಪಠಾಣ್, ಗ್ರಾಫಿಕ್ ಮತ್ತು ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಕಲೆಗಳು, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಉತ್ಸವದ ರೈತರ ಅಂಶಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನದೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಯೋಜಿತ ಕಲಾ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಗುರುತು ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮುಹಿಕ ಮನರಂಜನೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಇದು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಅಂತರ್ ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಅಂತರ್ ಗ್ರಾಮ ಸಂವಹನದ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಯುಗ ಯುಗಗಳವರೆಗೆ ಸಾಧನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಜನರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸಲು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಾಟಕೀಯ ಸಂದೇಶಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಲು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಇದು ಮಾನವ ಸಂವಹನದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಔಪಚಾರಿಕ ಅಡೆ ತಡೆಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಜನರಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಮನವಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

2.2 ಭಾರತದ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ವಿಧಗಳು:

- **ಭಂಡ್ ಪಥೇರ್:** ಇದು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿನ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ರಂಗಭೂಮಿ ಕಲೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನಟನೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸಂಯೋಜಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುರ್ನೈ, ನಾಗರಾ ಮತ್ತು ಥೋಲ್‌ನೊಂದಿಗೆ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಒದಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆರೆದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಪೂರ್ವ ನಿರ್ಧರಿತ ರಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನವನವೀನತರೆಯೇ ಈ ಆಟದ ವೈಶಿಷ್ಯತೆ. ಈ ಕಥೆಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯವರ ಧಾರ್ಮಕ ಗುರುಗಳ ಜೀವನಾಧರಿತ ಕಥೆ. ಈ ನಾಟಕ ಜಾತ್ಯಾತೀತತೆಯ ಗುಣವನ್ನು ತೊರಿಸುತ್ತದೆ.
- **ಸಾಂಗ್ ಅಥವಾ ಸ್ವಾಂಗ್:** ಇದು ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ, ರಾಜಸ್ಥಾನ, ಹರಿಯಾಣ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶದ ಮಾಲ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಜಾನಪದದ ನೃತ್ಯ ರೂಪಕವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಭಾರತದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರೂಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾಂಗ್ ನ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ಶೈಲಿಗಳೆಂದರೆ ರೊಹ್ಟಾಕ್ ಮತ್ತು ಹಾತ್ರಾಸ್ ಪ್ರಮುಖವಾದ ತಮಾಶಾ ಹಾಗೂ ನೌಟಂಕಿ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಕೂಡಾ ಈ ಜಾನಪದ ನೃತ್ಯ ರಂಗಭೂಮಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ.
- **ನೌಟಂಕಿ:** ಇದು ಕುಡಾ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜಾನಪದ ನೃತ್ಯ ಕಲೆ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೇಂದ್ರಗಳೆಂದರೆ ಕಾನ್ಪುರ, ಲಕ್ನೋ ಮತ್ತು ಹಾತ್ರಾಸ್ ಈ ಜಾನಪದ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪುರುಷರು ಮಾತ್ರ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು ಕಾಲ ಉರುಳಿದಂತೆ ಮಹಿಳೆಯರು ಕುಡಾ ಜೊತೆಯಾದರು.
- **ರಾಸಲೀಲಾ:** ಇದು ಕೃಷ್ಣನ ದಂತ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮಾಡುವಂತಹ ಜಾನಪದ ನಾಟಕ. ಈ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿಯಂದು ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದ ಮಥುರಾ, ಬೃಂದಾವನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಹೋಳಿ ಹಬ್ಬದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಾರೆ.
- **ಭಾವೈ:** ಇದು ಗುಜರಾತಿನ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರೂಪ. ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಣಯದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ.
- **ಜಾತ್ರೆ:** ಜಾತ್ರೆ ಎಂಬುದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ. ಅದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು ಚೈತನ್ಯ ಮಹಾ ಪ್ರಭುಗಳಿಂದ. ಜಾತ್ರ ಜಾನಪದ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದ ಮೊದಲು ಸಂಗೀತದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು ನಂತರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ದೇವರುಗಳ ಗೌರವಾರ್ಥ ಜಾತ್ರೆಗಳು ಅಥವಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನ ಸಹಾ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ.
- **ಮಾಚ್:** ಇದು ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶದ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾಚ್ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗಿಂತ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ನೀಡಿದೆ. ಈ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರಾಗಗಳನ್ನು ರಂಗತ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.
- **ಭೋನಾ:** ಈ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಜಾನಪದ ಕಲೆಯು ಅಸ್ಸಾಂನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು. ಈ ಆಟವನ್ನು ಅಸ್ಸಾಂ, ಬಂಗಾಳ, ಒಡಿಶಾ, ಮಥುರಾ ಮತ್ತು ಬೃಂದಾವನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ಈ ನಾಟಕವು ಸಂಸ್ಕೃತ ದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ನಂತರ ಬ್ರಜ್ಬೋಲಿ ಹಾಗೂ ಅಸ್ಸಾಮಿ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

- **ತಮಾಶಾ:** ಇದು ಮಹರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ. ಈ ನಾಟಕಗಳು ನೃತ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸ್ತ್ರೀ ಯರೆ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಸ್ತ್ರೀ ಯನ್ನು ಮುರ್ಖಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.
- **ದಶವತಾರ:** ಇದು ಗೋವಾ ಮತ್ತು ಕಂಕಣಿ ಪ್ರದೇಶಗಳ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರೂಪ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಲಾವಿದರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಲಾವಿದರು ಮರದ ಮತ್ತು ಪೇಪಿಯಾರ್ ಮಾಚೆ ಮುಖವಾಡಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ.
- **ಕೃಷ್ಣಾತ್ತಮ್:** ಇದು ಕೇರಳದ ಜಾನಪದ ರಂಗ ಕಲೆ. ಇದು ಕ್ಯಾಲಿಕಟ್‌ನ ರಾಜ ಮನವಾಡ ಅವರ ರಾಜಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಈ ನಾಟಕದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಕೃಷ್ಣನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮಾಡುವಂತವು.
- **ಮುದಿಯೆಟ್ಟು:** ಈ ರಂಗಕಲೆ ಕೂಡಾ ಕೇರಳಾದ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕೇರಳಾದ ಕಾಳಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಥೆಯ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ಅಸುರ ದಾರಿಕಾನ ಮೇಲೆ ಭದ್ರಕಾಳಿ ದೇವಿಯು ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಜಯದ ಕಥೆ.
- **ಕೂಡಿಯಾಟ್ಟಂ:** ಇದು ಕೂಡಾ ಕೇರಳಾದ ಸಾಂಪ್ರಾದಾಯಿಕ ಜಾನಪದ ರಂಗಕಲೆಗಳ್ಲಿ ಒಂದು. ಈ ನಾಟಕ ರೂಪವು ಸಂಸ್ಕೃತ ರಂಗಭೂಮಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ, ಇದನ್ನು ಒಳಾಂಗಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವಂತದ್ದು ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೈ ಸನ್ನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಕಣ್ ಸನ್ನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಭಿನಯಿಸುವಂತದ್ದು.
- **ಯಕ್ಷಗಾನ:** ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜಾನಪದ ರಂಗರೂಪ. ಇದನ್ನು ಅತೀ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ, ಉಡುಪಿ, ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವಂತದ್ದು. ಇದು ಕೇರಳ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ಗಡಿನಾಡಾದ ಕಾಸರಗೋಡಿನಲ್ಲು ಇದು ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತದ್ದು. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಸಂಭಾಷಣೆ, ವೇಷಭೂಷಣ, ಮತ್ತು ರಂಗ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ರೂಪವನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನವನ್ನು ಆಟ ಅಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಯಕ್ಷಗಾನವು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮಾಡುವಂತದ್ದು. ಯಕ್ಷಗಾನದ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳು ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಬೆಳಗ್ಗಿನವರೆಗೂ ಆಡುವಂತದ್ದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.
- **ತೇರುಕೂತ್ತು.:** ಇದು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ಜಾನಪದ ರಂಗಕಲೆ. ಶ್ರೀಲಂಕಾದಲ್ಲಿ ತಮಿಳು ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಜನರು ಕೂಡಾ ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಅಭ್ಯಾಸ. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಸುಗ್ಗಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಮಾರಿಯಮ್ಮನ (ಮಳೆ ದೇವತೆ) ವಾರ್ಷಿಕ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ಸವಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ದ್ರೌಪದಿಯ ಜೀವನ ಆಧರಿಸಿದ ನಾಟಕವಾಗಿದೆ.
- **ಹರಿಕಥೆ:** ಇದರ ಅರ್ಥ ಭಗವಂತನ ಕಥೆಯೆಂದು. ಇದು ಆಂದ್ರ ಪ್ರದೇಶ, ತಮಿಳುನಾಡು ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೂ ಇದು ಇರುವಂತದ್ದು. ಇದು ಕಥೆಯ ಮೂಲಕ ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಬೆಳಗ್ಗಿನವರೆಗೂ ಹೇಳುವಂತದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಡಿನ ಮೂಲಕವು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

3. ಉಪಸಂಹಾರ:

ಜಾನಪದ ರಂಗಕಲೆಗಳು ಭಾರತೀಯ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವಂತವು. ಸ್ವತಹ ಹಳ್ಳಿಯವರೇ ಕಲಾವಿದರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಟಗಳನ್ನು ಹಬ್ಬ, ಜಾತ್ರೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಶೇಷದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಸ್ವತಃ ಹಳ್ಳಿಯವರೇ ಆದ ನಟರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು, ಅನುಭವಗಳು, ಮತ್ತು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಳಿಂದ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಗಳು ಬೆಳೆದವು. ಜನರು ತಮ್ಮ ತಕ್ಷಣದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಅವರ ಅಂತರ್ಗತೌಆಗಿರುವ ಆಳವಾದ ರಚನೆಗಳ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಾಮೂಹಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯಿಂದ ತಮ್ಮದೇ ರೀತಿ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡು ಆಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ಕಲೆಯು ಜನರ ನಿಜವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಪಾತ್ರದ ಕುರಿತು ನಡೆದ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮತ್ತು ಅಂತರ್ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯರ್ವಿಚಾರ ಸಂಕೀರಣಗಳು ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನು ಪ್ರೇರೆಪಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಹಿತಿಯ ತ್ವರಿತ ಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೂಹ ಮಾಧ್ಯಮದೊಂದಿಗೆ ಜಾನಪದ ರಂಗಭೂಮಿಯ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಲು ಸಲಹೆ ನೀಡಿತು.

ಆಕರ ಗ್ರಂಥ:

ಕನ್ನಡ ರಂಗಭೂಮಿ, ಡಾ. ಶ್ರೀಧರ್ ಹೆಗಡೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ. (2011)

ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಪದ ರಂಗಭೂಮಿ, ಚಕ್ಕರೆ ಶಿವಶಂಕರ್. ಕರ್ನಾಟಕ ಜಾನಪದ ಪರಿಷತ್ತು. (2008)

ನಾಟಕದ ನೆಲೆಗಳು, ಎಂ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ. ಬೆಳದಿಂಗಳ ಪ್ರಕಾಶನ (2011)

ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ, ತ ಸು ಶಾಮರಾಯ. ಪ್ರತಿಭಾ ಪ್ರಕಾಶನ (1962)